

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I СВ. 1-2

БЕОГРАД
1949

САДРЖАЈ

	Страна
1. Уредништво: Пред новим задацима	1
2. А. Белић: О стављању запете	7
3. М. Стевановић: Двојство облика посесивних придева и заменица на -ов и -ин	24
4. А. Б.: „У приповетки“ и сл.	39
5. Мразови: мразеви, носови; носеви и сл. I. Ј. Вуковић:	42
II. Б. Милановић:	43
III. Уредништво	53
6. А. Б.: „Знаоци“ — „таоци“?	55
7. Гл. Елезовић: Порекло речи <i>адрај</i> ... <i>адрајовац</i> и сл.	58
8. Језичке поуке: 1. По први пут (М. С.). 2. Обзиром на или с обзиром на (М. С.). 3. Соба је већ била заузета оџицирима (Св. Марковић). 4. Крвавити и крварити (Св. М.). 5. Волони су их пробудили обојицу... (Св. М.). 6. И нервозно мицајући кажипрстом (Св. М.)	61
9. Уредништво: Повиз стручњацима и читаоцима!	70

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

д-р Александар Белић, Глиша Елезовић, д-р Радомир
Алексић, д-р Михаило Стевановић, д-р Радосав Во-
шковић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Наука Рџнта

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД

1949

МРАЗОВИ: МРАЗЕВИ; НОСОВИ: НОСЕВИ и сл.

I

У множини наставак *ев* место *ов* за проширење основе имају, по правилу, именице чија се основа свршава на непчани сугласник: *муж* — *мужеви*, *маљ* — *маљеви*, *кључ* — *кључеви* и сл. Затим су сачувале однос меког самогласника према некадашњем меком сугласнику и именице са старим меким *р* на крају основе које је у нашем језику отврдло: *цар* — *цареви* и сл., док иза старог тврдог *р* имамо *ов*: *бор* — *борови*, *пир* — *пирови* (пир). Колебање је настало код неких именица чија се једносложна основа свршава на гласове *ц* и *з* који су постали од *к* и *г* по трећој палатализацији: *кнез* — *кнежеви* и *кнезови* (кнџаџ од кџнџгџ). Кад су гласови *ц* и *з*, који су некада били умекшани, отврдли у нашем језику, онда је иза њих, као и иза обичних старих тврдых сибиланата могло доћи *ов* место *ев*: тако има редовно *вишезови* (а не *вишежеви* или *вишезевџ*, како бисмо очекивали према *оџац*: *очеви* и *оцевџ* и *кнез*: *кнежеви* (исп. старо *вџтаџџ*). Под утицајем оваквих именица које су се у погледу *ов* и *ев* колебале и код којих је *ев* природна последица умекшаности старог гласа основе — почеле су се колебати и друге неке именице на *з* и *с* (*нос*, *мраз* и сл). То колебање је још могло бити потпомогнуто и двојством поменутих именица на *р*: *цареви* и *борови*. Уз то је дошла и именица *џуш* која је од старог облика *пџтџ* у инструменталу једн. добијала још рано аналогијом облик *пџтџџ* > *џушем*, па у сагласности с тим дошло је и *ев* у множини *џушеви*. На тај начин се кроз старије наше споменике, па и данас у дијалектима и код понеких писаца, одржавају аналошки облици: *носеви*, *џојасеви*, *мразеви*, *млазеви* (у говорима). Аналогно овоме сретамо често и у INSTR. једн. *носем*, *џојасем*. У добром књижевном језику ови облици са *ем* и *ев* иза гласова који никад нису били меки немају никаква оправдања поред правилних гласовних облика са *ом* и *ови*: *носом* — *носови*, *џојасом* — *џојасови*, *мразом* — *мразови*, *млазом* — *млазови*.

Више је узео маха гласовни облик *курсеви* од стране речи *курс* која се у множини повела за поменути неправилним облицима. Чак и многи од оних који не би никад написали *носеви*, *појасеви* и којима ти облици врло рђаво звуче често ће написати радије *курсеви* него *курсови*. Многим писцима који иначе пазе на правилност књижевног језика правилни облик *курсови* изгледа необичан и не мире се лако с њим. Па ипак ми мислимо: док год има добрих писаца који мисле о правилности језика кад пишу, а који ће радије написати *курсови* него *курсеви*, биће боље избегавати *курсеви* као непотребан изузетак од правилних гласовних облика са ов иза сибиланта *с*, као што мислимо да ће и облици *пушом* и *пушови* у добром књижевном језику истиснути уобичајене облике *пушем* и *пушеви*.

О гласовном колебању именица на *ц* и *з* из треће палатализације било је речи у Нашем језику (год. VI св. 3, 69-73), а о одабирању и давању предности једном од двојакних облика ових именица може се још посебно говорити.

Повод за ову језичку поуку дао нам је израз: *сштели мразеви*, што смо га прочитали у једној иначе лепој књижици из дечје литературе. Ми бисмо нарочито препоручили редакторима књига за децу да се обрати пажња како би се овакве и друге језичке грешке каквих тамо налазимо што више избегавале. Много ће се учинити на развијању језичког осећања код деце ако добре и у педагошком смислу лепо пробране књиге које им се у руке дају буду имале чист и правилан језик.

J. Вуковић

II

О множинским дублетним облицима о којима J. Вуковић овде говори било је и досад речи у нашем часопису. Тако је проф. А. Белић (у св. 3 год. VI) показао граматички смисао облика *оцеви* и *очеви* у вези са развртком њихова значења, и тиме је разјаснио њихову употребу у савременом књижевном језику. Он је уз то додирнуо и сличне облике. Затим је Маринко Станојевић (иста год. св. 9-10) скренуо пажњу на појаву дублета: *носеви*, *појасеви*, *курсеви*, *плусеви*, *млазеви* и *мразеви*, али је остао само на констатацији те

појаве, остављајући другима да о томе „промисле и про-суде“. Ипак је узгред рекао своје мишљење о овим дублетима: то су „књижевне творевине, непотребне творевине“.

И Ј. Вуковић, као што се види, устаје против употребе ових истих облика. По његову мишљењу они немају никаква оправдања за своје постојање, јер су сугласници њихове основе (*с* и *з*) одувек били тврди, а веза таквих сугласника са проширењем *ев* противи се познатом гласовном правилу наших граматика. Зато Вуковић и вели да су то неправилни облици које треба да избегавамо ако желимо остати на линији језичке правилности. Али овде се одмах намеће питање: у којој је мери исправно такво „решење“ овог морфолошког појава и да ли га, према томе, треба усвојити. Одговор на то питање изискује да се осврнемо најпре на друге дублетне облике код неких именица мушкога рода.

У нашем језику има знатан број именица тог рода — једносложних је много више него двосложних — са проширеном основом у множини. То проширење наметнуле су именице са некадашњом основом на *у* кратко (*син*, *во* и др.), које су се временом једначиле у падежним завршецима са осталим именицама мушкога рода. Отуда смо добили не само *синови*, *дарови*, *волови* већ и: *градови*, *шојови*, *кључеви* итд. Из низа таквих примера граматичари савременог језика извлаче правило да оне именице чија се основа завршава умекшаним сугласницима: *ћ*, *ђ*, *љ*, *њ*, *ј*, *р* (меко *р*) — имају проширење *ев* у множини, а остале *ов*. Напр.: *бич* - *бичеви*, *миш* - *мишеви*, *пањ* - *пањеви*, *бој* - *бојеви*, *смуђ* - *смуђеви*, *цар* - *царев* и др., а, с друге стране: *плот* - *илошкови*, *рог* - *рогови*, *тор* - *шорови*, *ветар* - *вешрови* и др. Ово правило стоји тако за књижевни језик и нарушено је врло ретким примерима од којих ћемо неке ниже поменути. Што се тиче говора, има их за које оно данас не вреди много: „строга разлика између меких и тврдих основа у овоме правцу није сачувана“ (напр. у источним српским говорима налазимо и *кључови*, *мужови*, *огињови* и сл., *илошеви*, *мосшеви* и сл., в. Дијалекте ист. и јуж. Србије А. Белића, стр. 318).

Нас на овом месту интересују именице књижевног језика са оба проширења основе, тј. са таквим множинским облицима који имају и *ов* и *ев*. То су, у првом реду, именице чија се основа свршава сугласницима *ц* и *з*, дакле гласовима које је још у словенској језичкој заједници дала трећа пала-

тализација. А то значи да су они тада по природи својој били умекшани, и иза њих, као и иза осталих меких сугласника, свако *о* из падежног наставка прелазило је у *е*. Доцније на терену српскохрватског језика они су изгубили умекшаност изговора. И када је проширење основе захватило ове именице, свакако још пре почетка историског развитка нашег језика, ти су сугласници били очврсли. Отуда смо могли добити у XIV в. облике инструментала једнине *кнезом*, *вишезом*, а тако исто и у номинативу множине проширење *ов м. ев*: *кнезови*, *вишезови*. Али тако није морало бити. Јер именице на *ц* имају *еви*: *оцеви*, *сџричеви*, *џалцеви*, *колцеви* и сл., ма да се оне, сем прве, како ћемо ниже видети, у овом облику више скоро не употребљавају. И у инструменталу једн. оне чувају стари наставак меких основа — *ем*. Шта то показује? Показује да су именице *вишез* и *кнез* могле добити наставке тврдих основа (*—ом*, *—ови*) и на други начин, а не онако како је овде речено. И ја сматрам да смо најпре слоговном дисимилацијом самогласника добили у инструм. једн. наставак *—ом* (*е*: *о*), а према њему и у ном. множ. дошао је завршетак *—ови*. Такав однос ових падежа потврђује најбоље именица *зец* која има, супротно поменутих именицама на *ц*, *—ом*: *—ови*: *зецом*: *зецови*. Облик *зецови* заменио је архаичну, краћу множину *зеци* и остао је у доста живој употреби све до данас, а *зецеви*, настало према сличним именицама са завршетком *еви*, једва да је оставило трага од употребе (напр. *зецеви* = дечја игра у славонском селу Отоку, 36. н. ж. VII 1902, 77. — Многи су односили кући у торбама *зецеве*, Ф. Маглајлић: Из старогa вилајета, 106). У истом смислу ваља поменути и од *џелц* INSTR. једн. *џелцом*, ном. мн. *џелцови*, али *џлацем*: *џлацеви*, *вицем*: *вицеви* (*вицови* се чује у шали, у другом значењу: То су његови *вицови* — каже се за некога када нешто избегава у говору или поступцима).

Из свега овога види се да се слог *цо* или *це* преноси живим језичким осећањем из INSTR. једн. у падеже множине када су њени краћи облици почели застаревати. Да је овакво преношење у системи облика могућно, показују и новији облици ном. множ.: *очеви*, *сџричеви*, *џалчеви*, *јарчеви*, *зечеви*, *кочеви*, *кнежеви*, а раније и *вишежеви* (напр. код Његоша: Доклен су ти Турци *вишежеви*, ласно ћемо Хаџем освојити. — Мање пјесме 1825, стр. 51). Овде је веза *че*, *же* из вокатива једнине пренесена такође у ном. множ. (в. по-

менути чланак проф. А. Белића). А да се та веза и учврсти, учиниле су у многоме и именице са основом на *ч, ж* (*мачеви, мужеви*). Уколико нема потребе за диференцијацијом значења код неких именица, ови се облици приближавају све више искључивој употреби.

Врло је занимљива у овом правцу и именица *џуш*. Она је, као и друге именице са основом на *и* кратко, имала у старим српским споменицима наст. — *ем* у инстр. једн.: *џушем, зешем, гостодем* и сл. Да ли је тај наставак добивен под утицајем облика инстр: једн. код именица са меком основом (*коџем, крајем*) или, што је вероватније, према некадашњим сугласничким именицама муш. рода (*ками, камене*) код којих је *е* из генитива једн. и локатива прешло и у инструментални наставак — то је питање историске граматике. За нас је овде од значаја друго, наиме, чињеница да су се све ове именице (са основом на *и* кратко) од XVI в. изједначиле са именицама основе на *о* (*гостом, голубом, џушом* и сл. — као *градом*). Именица *џуш*, иако је почела гласити у инстр. једн. *џушом*, једина је од свих очувала до данас старо *џушем*. Према њему и номинатив множ. добио је завршетак *еви*: *џушеви*. Иако *џушем* добија све више прилошку употребу, *џушеви* и даље остаје као облик множине који има знатно ширу употребу него облик *џушови*. Међутим зато што би овај био по граматички „правилан“ облик, има их који настоје да се он само и употребљава. И Маретић узима *џушови* као правилно, а за *џушеви* вели: „доста се често у писаца налази и облик *џушеви*, један пут и у Бука“ (Грам. и стил II изд., страна 117). Али језик иде својим путем развитака и често одбија прописе који му се намећу.

Да додам и ово. У нашој савременој дневној штампи наишао сам и на облике *кушеви* и *шушеви*: Титова слава прешла је границе наше земље, она је обишла све континенте, све *кушеве* земљине површине, сва мјеста где људи живе и боре се (Борба, 25 мај 1949). Најбоље је пуцао Симоновски. Но, његови *шушеви* су заслуживали бољу судбину (Борба, 11 јули 1949). Нема никакве сумње да је сазвучје именица *џуш, куш* и *шуш* учинило да се и код ових двеју појави у множини и облик са завршетком *еви*.

Овим нису исцрпени сви примери дублетних облика код именица мушкога рода. Али и ово оволико сматрам да довољно јасно показује како су њихови облички наставци добијани

на различне начине. Зато ћу се овде зауставити у даљем набрајању и тумачењу. Историја падежних завршетака необично је богата разноврсном грађом. Из ње видимо да су се ти завршци мењали под утицајем природе основинског сугласника, или су се добијали у вези са каквим другим падежом у системи промене дате именице, или аналогijом према наставцима других именица истога рода. Они су стално изложени лаким, брзим променама и узајамним заменама, и у већини случајева то може бити против граматичке норме. Стари облици падежа позлаче се из саобраћаја или се везују за једно значење дотичне речи, а на њихово место долазе нови који, брже или спорије, шире круг употребе, док најзад не стекну опште право књижевних облика. Ова необично жива променљивост падежних завршетака објашњава се тиме што су то само спољни знаци својих облика, са диференцијалном функцијом, за које није везано значење речи чији су саставни део.

Да видимо сада како стоји ствар са појавом новијих дублетних множинских облика са проширењем *ев* код именица чији крајњи сугласници основе (*с* и *з*) нису никад били умекшани. Тих именица на *с* и *з* и са дублетним обликом на *ев* м. ов нема много у нашем књижевном језику. То су, углавном, већ поменути именице: *нос*, *појас*, *курс*, *крос*, *џулс*, *џлус*, *мраз*, *млаз*. Одмах нам пада у очи да ниједна од њих нема у корену самогласник *е*; у том случају све именице имају у инструменталу јединине једино наставак-ом, а у множини само -ови: *бесом*: *бесови*, *лесом*: *лесови*, *фесом*: *фесови*, *џлесом*: *џлесови*, *везом*: *везови*, *срезом*: *срезови*, *слезом*: *слезови* и др. Али слоговна дисимилација самогласника у корену и падежном наставку нама не даје скоро ништа више од тога кад су у питању горње именице. Јер узета у обрнутом смислу (тј. *о*: *е*) она се огледа само у два примера, али и то с напоменом да се облици падежа јединине не употребљавају као књижевни облици; дакле: *носем*: *носеви*, *кросем*: *кросеви*. Према њима, на другој страни, стоје сви остали слични примери који не примају такво тумачење. Имамо: *косом*: *косови*, *сосом*: *сосови*, *лозом*: *лозови*, *возом*: *возови* и сл. Разуме се, такве завршетке, са изузетком именице *џуш*, имају и многобројне једносложне именице са ма којим другим тврдим сугласником у основи: *рогом*: *рогови*, *снојом*: *снојови* и др. Исто тако ни дублети *мразеви* и *млазеви* не могу се доводити

у везу са вокативом једн. ових именица: *мразе*, *млазе*, јер таква веза не постоји ни код једне именице са вокативним наставком *е* и са непромењеним сугласником испред тог наставка: *зиде*, али у множини само *зидови*, *граде* — *градови* и многи др. Зато сам ја склон да претпоставим да су горњи дублетни облици *носеви*, *мразеви* и сл. постали другим путем — наиме, утицајем именица са непчаним сугласницима *ш* и *ж* на крају основе, а у вези са природом самих сугласника *с*, *з*.

Иако се ти гласови физиолошки у многоне чему разликују од *ш* и *ж*, ипак се при образовању и једних и других разлика углавном састоји у величини резонатора у предњем делу усне дупље: тај резонатор је код *ш* и *ж* већи и шири него код *с* и *з* што зависи од тога да ли је врх језика повучен и уздигнут или остаје за доњим зубима. Постепеним потискивањем језичног врха при изговарању *с* постепено се прелази на артикулацију гласа *ш*. Дакле, прострујност, заједнички артикулациони простор и сличност у начину образовања чине да су *с* и *з* по природи својој најближи гласовима *ш* и *ж*. И, као што нам показује материјал нашега језика, они при једначењу испред непчаних сугласника и прелазе у те гласове, тј. у *ш*, *ж*: *радосћу* > *радошћу*, *грозђе* > *грозђе*, *изчезнући* > *исчезнући* > *ишчезнући*, *безжични* > *бежжични* > *бежжични*. Та физиолошка блискост ових гласова и њихово заједничко присуство у нашој свести могли су учинити да се и код извесних именица са *с* и *з* на крају основе у ном. множине појави, поред *ови*, и завршетак *еви* који у књижевном језику редовно долази иза *ш* и *ж*. Он је код неких од њих постао обичан и, као што ће се одмах видети, стекао је доста широку употребу.¹⁾

Од именице *млаз* облик *млазеви* у множини употребљавају неки наши класични писци. Тако налазимо: Доле, у дворишту, бије шедрван, његови *млазеви*, капље воде према светлости... жуге се и шуште (Б. Станковић). На широке димњаке бију густе *млазеви* дима (Р. Домановић). Крв потече *млазевима* (С. Матавуљ). Жуборе тихо, лагано вијугави

¹⁾ Примере сам узимао, са малим изузетком, из лексикографске грађе Института за српски језик САН. Али сам био у могућности да се користим само једним делом те грађе. Због тога је следећи преглед и испао на извесним местима доста непотпун. Ипак сматрам да је изнесен материјал довољан за принципско решење овог питања.

млазеви бистре воде (С. Ранковић). Неколико белих и незграпних *млазева* и бобица перушком намазала (Ђ. Јакшић). Али Јакшић, Матавуљ и Ранковић имају и облик *млазеви*. На облик *млазеви* наилазимо, затим, и у књигама са разноврсном садржином и код наших познатих научних радника. Напр.: Могу се утврдити поједини *млазеви* ове струје насељавања (Ј. Цвијић, Метанас. кретања). Најзад ваља поминути неправилне *млазеви*... у маси гранита (Ј. М. Жујовић, Општа геологија). Ајлук... му је обично 8-9 *млазева*, тј. има права да 9 пута помузе сву бачијску стоку (С. Тројановић, Јела). Биљни сок се разлива у многобројне *млазеви* (Ђ. Јуришић, Јестаственица). Кад се почну плавичасти *млазеви* показивати, онда треба још пажљивије мотрити на додавање калија (М. М. Савић, О неговању вина). Пукотинама у кречњаку условљено је сиромаштво у воденим *млазевима* на површини (Ј. Дедијер, Етн. зб. XII, 1909). У томе су слоју отворене теренске пукотине на више места, из којих су шибали *млазеви* воде (Ј. Михаиловић, Трусне катастрофе). Шибала крв из ране на махове, а *млазеви* праве лук (В. Ђорђевић, Марвени лекар). *Млазеви* или водопије — то су витки и обично бујни (дугачки) младари... (Бл. Тодоровић, Воћке и воће). И напоследку, у речнику Ристића и Кангрге, где се именицама не даје множински облик, стоји прилошки израз: (у) *млазевима*. Такав облик нашао сам и у часопису Књижевност: Чинило ми се да из ране тече крв у *млазевима* (год. IV, 1949, 203). Из наведених примера виде се више нијанса у значењу ове речи.

Од именице *мраз* множина је *мразови* — код Вука, као и у Рјечнику Југ. академије. И у својој великој граматици Маретић вели да и ова и њој сличне именице имају само — зови: *јазови, мразови, низови* (стр. 118). Али налазимо и новији, дублетни облик. Напр. код Ст. Новаковића: За време самртних *мразева* он је с војском предузимао дугачке маршеве (Историја Карла XII, СКЗ, стр. 115). Затим: Ако се у некој кошници појави трулеж легла у рано пролеће после изненадних *мразева*, онда се може узети да је болест наступила услед назеба легла (Јов. П. Јовановић, Пчеларство, 98). А у нашој дневној штампи и у савременом разговорном књижевном језику тај је облик обичан и не вређа језичко осећање: Набубрели пупови и млади још зелени ластари воћака и винове лозе врло су осетљиви према слабијим *мразевима*

(Борба, 10 април 1949). Зато и израз „стегли *мразеви*“ који наводи Ј. Вуковић претставља један од многобројних примера употребе овог облика и никако се не може назвати „језичком грешком“.

У групи ових именица једино *појас* има два слога. По пореклу то је сложена реч, али се она тако више не осећа. Вук у Српском рјечнику не даје множину, али Броз и Ивковић наводе његов пример са обликом *појасеви*: „скидали с људи појасеве“ (Милош, 58), који помиње и Маретић у Грам. и стил. (стр. 119). Међутим он сматра да је боље *појасови*, као што је уосталом мислио и Даничић. Опет Маретић, у Рјечнику Југ. академије, вели да је множина од *појас - појаси* и *појасови*, каткад и *појасеви*, и бележи четири писца који употребљавају тај облик: Вук, М. Ђ. Милићевић, Великановић (XVIII в.) и Ђ. Рајковић (у Летопису Мат. српске 120, 110), а затим додаје да се и сам сећа да је тај облик читао „кашто и у другим књигама“. Дакле, ова реч у множини може имати три облика (обичан је и облик са краћом множином). За различна њена значења: 1) Gürtel, 2) Zone, Strich, 3) Geschlecht, Nachwuchs и др. — није увек везан и одређен множински облик. Тако М. Ђ. Милићевић има више пута *појасеви* у значењу „колено“, „нараштај“, али и *појаси* и *појасови*. — Благо души твојој која се тако бринула да нови српски *појасови* долазе на посао с више светлости (Кнежевина Србија, 485). Благо души његовој која се бринула да млади српски *појаси* долазе на посао с више светлости (Поменик, 315). Опет ће можда цели *појасеви* помрети док то буде извршено (Педаг. поуке, 78). Међутим у значењу „der Gürtel“ употребљава *појасови*. Новији облик *појасеви* налазимо и код других писаца. Напр.: Често је била предмет презирања потоњим *појасевима* (М. Ракић, О Енглеској, 114). У Срп. етн. зб. 32, Живот и обичај народа 14, 53, стоји *појасеви* са значењем „сировице које се укуву у горњем и доњем крају плота“. Затим може бити и „кућа с *појасевима* над подрумом“ (Срп. секретар, 136), купа се може делити „на елементарне *појасеве*“ (Љ. Клерић у Гл. Срп. уч. друштва XIV, 161). Доиста, ако узасматрамо кроз окулар О' ових седам обојених *појасева* V R V' R' видећемо... (Св. Видаковић, А. Банос Експ. физика II, 81—прев.). У значењу „опасач“ (од лепка): *Појасеви* лепљиви око стабала спречавају пењање гусеница (Свезнање, под *појас*); „*појасеви* војнички“ (Д. Исајловић,

Историја трговине, 276), Краћи множински облик *појаси* обично се употребљава кад означава „зону“, „гранични појас“.

Иако се множина од именице *нос* употребљава доста ретко, што долази од природе њеног значења, ипак се из примера које је М. Станојевић навео у свом чланку може закључити да је новији, дублетни облик *носеви* ушао већ у употребу и да у њој није нимало необичан. На тај начин старији облик *носови* постепено се архаизује. Међу наведеним примерима има их и са инстр. једн. *носем*, и тај се облик употребљава у многим нашим говорима. Зато ја и сматрам да је ном. множине са завршетком *еви* могао бити добивен према наст. -ем у инстр. једн., као што је напред речено за сличне случајеве.

Што се тиче стране речи *курс*, која се после ослобођења нарочито много употребљава са новом садржином у вези са напорима око стручног подизања потребних кадрова у свим областима друштвеног живота, — она у множини има готово искључиво облик *курсеви* како у штампаним публикацијама тако и у говору. Примера као што је: Данас су многи од ових младих радника, који су завршили *курсе*, постали вишеструки ударници (Борба, 11 мај 1949) — има на сваком кораку и није их потребно наводити. Међутим код појединаца постоји тежња да се уведе у употребу други облик *курсови*; али за наше језичко осећање он је необичан и оно га не прима, иако је граматички исправан, тј. „правилан“ облик. Ту, дакле, не само да завршетак *еви* иза *с* ништа не смета, него он искључује онај други из употребе који прописује граматика.

Као ова и друге сличне стране речи: *крос*, *џлус*, *џулс* имају у множини и облик са завршетком -*еви*. Само ипак треба рећи да су код њих још увек ретки облици *кросеви*, *џлусеви*, *џулсеви*. Али је за нас важно да они постоје у језику и да је тиме почело да се и код њих губи осећање за један множински облик.

И из овога што је овде изнесено види се да су се неки од множинских дублета помињатих именица појавили доста рано у нашем књижевном језику, а да су други ушли у употребу доцније или тек у најновије време његова развитака. Исто се тако може видети да је њихова појава у знатној мери поколебала језичко осећање у овом правцу, тако да има наших писаца првога реда, као што показују

наведени примери, који ни сами нису доследни у употребавању једних или других облика, већ их мешају и онда кад су они носиоци истог значења. То губљење језичког осећања, у своме даљем процесу, и чини да ови дублетни облици, тј. облици са проширењем *ав*, као новији, проширују све више круг своје употребе на штету оних других са *ови* који се у граматицима означавају као „правилни“. Термини „правилни“ и „неправилни“ облици нису нимало умесни кад год су у питању језички појави ове врсте. Они се могу примити само онда ако ове посматрамо са тачке гледишта историје језика, односно са тачке гледишта историске граматике. Међутим такви термини не треба никако да се подмећу као одлучујући знак за употребљавање или неупотребљавање појединих облика у савременом српскохрватском књижевном језику, јер се то противи његову основном принципу према којем треба сматрати као правилно оно што се употребљава у народу и што прихвате књижевни и други културни претставници.

Устајати онда против употребе облика: *мразеви*, *млазеви*, *носеви*, *појасеви*, па чак и *курсеви* — значи насилно постављати језичке творевине у нормативне калупе, а терати их из језика претставља ометање његова природног развика. Јер су ови облици већ ухватили корена у књижевности и у другим писаним делима, у разним публикацијама и у разговорном књижевном језику. Истина је да теориско, граматичко уопштавање тражи од нас да само иза непчаних сугласника употребљавамо проширење *еви* у множини, али се такво уопштавање, као што смо видели, сукобљава са нашим језичким осећањем. У нашим народним говорима влада право шаренило код обличких завршетака: и иза основа са меким сугласницима може стајати *ови*, као што се, с друге стране, *еви* налази и иза тврдих сугласника. Ту се ни издалека не могу прописати никаква правила која постоје за књижевни језик. И због тога је врло тешко сложити се са мишљењем М. Станојевића да су облици о којима је овде било говора само „књижевна творевина“. Што се пак тиче њихова права на употребу, они, у духу поменутог принципа нашег језика, то право у потпуности имају. Отуда свако проглашавање тих новијих облика за „неправилне“, неоправдане или чак „непотребне“ облике — погрешно је. Они се тако, не могу сматрати јер нису настали никаквом случајношћу нити су намерно наметнути од извесних појединаца, већ су плод опште

законитости у језику која регулише развитак целокупног језичког материјала, и као такви носе собом могућност да се одржавају у животу, и, још више од тога, услов да даље шире границу своје употребе. Да ли ће сви они једном преовладати над старијим облицима, или ће се са њима употребљавати напоре, или ће се најзад неки од њих потпуно повући из употребе — то ће показати развитак нашег књижевног језика у будућности.

Б. Милановић

III

У горњим чланцима наших сарадника Вуковића и Милановића изнета су два опречна мишљења о истом проблему. И свако је од ових мишљења са по једног гледишта оправдано. Позивајући се на отсуство гласовних услова за промену множинског наставка *-ови* у *-еви* у неких, претежно једносложних именица мушкога рода на сугласнике *с* и *з*, Вуковић облике на *-еви* оглашава за „неправилне“ и зато, мисли он, ваља избегавати њихову употребу. Милановић, међутим, сматра да, већ самим тим што су облици о којима је реч распрострањени не само код наших писаца већ и у народу — никако не треба устајати противу њихове употребе у књижевном језику.

И заиста, колико год је тачно да природа односних сугласника у основи не допушта облике с уметком *ев* испред множинских завршетака, исто је толико несумњиво да је до везе самогласника *е* са сугласницима *с* и *з* овде дошло по делимичној њиховој сродности с некада палаталним сугласницима *ш* и *ж*, иза којих у облицима множине редовно имамо уметак *ев*. Не може се, дакле, рећи да облици *носеви*, *мразеви* и сл. нису и лингвистички условљени. С овом условљеношћу једино је, како излази и из Милановићева разлагања, могло доћи до њихове напоредне употребе с облицима на *-ови* и до њихова преовлађивања над овима последњим. Од интереса је само знати који су од ових облика у нашим народним говорима распрострањенији. Зато молимо читаоце да нам доставе: да ли су код њих обичнији облици *носеви* и *мразеви* или *носови* и *мразови*. И за сваку од наведених именица појединачно нека тачно кажу да ли су код њих чешћи облици множине на *-ови* или на *-еви*,

или се те именице употребљавају само са једним од ових настајака. Тек када се утврди који су облици у народу распрострањенији, онда ће се моћи лакше предвидети који ће од њих преовладати у књижевном језику.

Овде је стављено једно од основних питања у језику: да ли је оно што је лингвистички оправдано у исто време и обавезно за књижевни језик.

На то питање мора се одговорити са гледишта књижевног језика. У њему је увек за извесно време причвршћен језички развитак за извесна правила која истичу из особина самог језика. То је „норма“ у језику. Ње се морају придржавати сви претставници тога књижевног језика докле отступања не овладају разговорним језиком толико да се пробијају кроз језик већине. Можда би се то већ и сада могло рећи за неке од побројаних примера, напр. за *Њушеви*; али за све то не вреди још. Према томе није још дошло време да се они у језику допусте.

Цео је језички развитак у тој борби. Нрво, које увек има језичког оправдања, или се после показане извесне снаге губи или се толико развије да се „револуционарно“ пробија и овлађује књижевним језиком. Наравно, и за једно и друго има и нарочитих услова, који се могу у сваком засебном случају и показати, али док то не дође, остаје се при прописима „нормативне“ граматике. Иначе би у књижевном језику завладала велика произвољност.

Уредништво